

Instituționalizarea politică africană — continuitate și discontinuitate

Marin Voiculescu

Academia „Ștefan Gheorghiu”

„Noi și noi popoare, mai ales din țările în curs de dezvoltare, care în perioada de după cel de-al doilea război mondial s-au eliberat de dominația colonialistă, își manifestă dorința și voința de a păși, sub o formă sau alta, pe calea socialismului”¹.

Interesul pentru cunoașterea cât mai exactă, mai completă și mai nuanțată, pentru înțelegerea unității și specificității proceselor revoluționare ce au loc în țările în curs de dezvoltare este probat cu prisosință în documentele noastre de partid, în cuvântările, expunerile și interviurile tovarășului Nicolae Ceaușescu — președintele României socialiste. Obiectiv determinate de situația și stadiul economic, social, politic — înseși căile, opțiunile acestora de trecere la socialism, de consolidare a statelor după cucerirea independenței naționale au atit trăsături comune sau puternic asemănătoare cât și evidente particularități.

Esențial este că, așa cum se subliniază și în documentele noastre de partid, aceste națiuni au pășit ferm și irevocabil pe calea anticapitalistă, anticolonialistă, antiimperialistă.

Independența, suveranitatea acestor state și națiuni în plin proces de afirmare se impun drept condiții *sine qua non* în structurarea și restructurarea politică, în procesele instituționalizării care să corespundă cât mai bine nevoilor, intereselor și posibilităților acestor popoare.

În acest sens, partidul și statul nostru acordă tot sprijinul acestor state, inclusiv tinerelor state din continentul african. Așa cum preciza recent tovarășul Nicolae Ceaușescu: „... vom întări în continuare relațiile cu țările în curs de dezvoltare și țările nealinate, cu tinerile state care și-au cucerit independența și au pășit pe calea dezvoltării economice și sociale de sine stătătoare”².

★

Pentru a surprinde unitatea și specificitatea respectivelor realități, — ne referim la cele caracteristice continentului african —, trebuie să reflectăm și asupra unor structuri și instituții proprii, în și prin care are loc progresul națiunilor în formare.

„Renașterea africană” — formulă îndrăgită de mulți doctrinari ai continentului — presupune, facilitează și direcționează o revoluționare a structurii și instituționalizării social-politice. Tradiția și modernitatea imprimă o puternică notă caracteristică, specifică complexului și variatului proces economic, social, politic, juridic, etc. cu care se confruntă toate popoarele Africii în zilele noastre.

¹ Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la activitatea partidului și întregului popor pentru înlăturarea cutremurului catastrofal din 4 martie, dezvoltarea economico-socială actuală a țării, activitatea internațională a partidului și statului și situația politică mondială*, prezentată la ședința comună a C.C. al P.C.R., Marii Adunări Naționale, Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale și activului central de partid și de stat, 28 martie 1977, p. 38.

² Nicolae Ceaușescu, *Expunere prezentată la Sesiunea solemnă comună a C.C. al P.C.R., M.A.N. și activului central de partid și de stat consacrată sărbătoririi centenarului proclamării independenței de stat a României*, 9 mai 1977, p. 37—38.

Dezvoltarea generală a acestor țări în perioada postcolonială are loc, ca oriunde în lume în și prin anume structuri, instituții. Or, continentul african este, din acest punct de vedere, unul dintre cele mai „bogate”. Explicațiile sînt mai multe. Și „motivările” sînt numeroase. Fără a le enumera pe toate, vom reține doar pe cele care ni se par mai importante.

Înțelegerea și interpretarea dialectică a complexității procesului sau proceselor revoluționare din zona continentului african implică descifrarea „mozaicului” instituțional pe care țările africane l-au moștenit și îl experimentează astăzi în grade, ritmuri, modalități și etape diferite. Cum se precizează în literatura noastră de specialitate „Formele și etapele specifice ale evoluției istorice, împletirea lui generis a formațiunilor social-economice face ca în aceste țări *legițile obiective ale revoluției sociale să se manifeste în mod original*, purtînd amprenta puternică a particularităților la care ne-am referit”³. Între factorii care concură la o extremă diversitate în cadrul unității sînt instituțiile. În primul rînd, varietatea structural-instituțională se explică prin vechea și puternica tradiție din perioada veche comunistă a acestor popoare de a-și constitui și impune — în beneficiul unei conviețuiri civilizate și democratice, cum se argumentează în diverse surse de referință autohtone mai vechi sau mai noi — variate structuri, instituții proprii. Este o convingere nestrămutată a liderilor popoarelor africane că orice metamorfoză instituțională trebuie să fie determinată de rațiuni africane și să răspundă acestora, să înlăture orice urmă colonialistă, orice încorsetare impusă de fostele puteri colonizatoare.

În optica tuturor doctrinarilor progresiști și revoluționari africani „colonialismul devenise un lucru inacceptabil pentru omenire ... colonialismul este inacceptabil cu principiile de egalitate și libertate umană. Și chiar în prezent, statornicirea independenței noastre se datorește în mare măsură adeziunii generale la principiile independenței naționale ...”⁴. Autorul tanzanian consideră în aceeași ordine de idei că „... orice întărire a adeziunii la principiul independenței naționale este importantă pentru noi, iar orice slăbire a ei ne îngrijorează”⁵. În studiul de față ne vom opri doar asupra unora dintre cele mai cunoscute instituții.

a. Fără a fi total străină de proiectele de organizare socială, antropologică, politică, apărute chiar în Orientul antic, Grecia sau Roma antică, *familia largită*, așa cum ea a funcționat și încă funcționează și cum este înțeleasă ea în conștiința comună a africanilor, se prezintă ca o instituție *sui generis* a acestor țări. În ea sînt cuprinse printr-o cutumă tradițională, printr-un obicei al pămîntului, toți copiii, nepoții și strănepoții rezultați din numeroasele căsătorii tradiționale (fără formalități de cununie cu „acte”) sau moderne (cu acte sau „englezesti”, cum le numesc unii antropologi de culoare), toate „rudele” de ordin îndepărtat. Sistemul de întrajutorare în cadrul unei asemenea structuri ține de o lege nescrisă dar respectată cu sfîntenie de toți membrii. Respectul se statornicește atît de la copii spre părinți, bunici, străbunici cît și de la bătrîni spre copii, spre tineri. Aceste raporturi intrafamiliale nu se reduc însă, numai la respectul reciproc exemplar, ele presupun obligativitatea, inclusiv materială a întrajutorării. Cei care au un venit oarecare provenit din salariu, avere, etc. sînt obligați să-i întrețină pe ceilalți. Dacă cei angajați primesc case mai încăpătoare, mai bune, ei sînt obligați să-i primească să locuiască, să-i hrănească și să-i îmbrace pe cei care li se adresează spre ajutor.

Este interesant de observat că cei care acordă acest ajutor nu privesc aceasta ca o obligație juridică — fiindcă, în fond, nici nu este — ca pe o corvoadă ci, dimpotrivă, ca pe o datorie firească, morală, normală, ca pe ceva ce le face cinste.

În condițiile de astăzi, chiar raportarea doctrinarilor africani la familia largită este diferită. Recunoscînd virtuțile ei reale, mai ales în trecut, ei nu pot să nu simtă o anumită perimare, o anumită necorespondență dintre această instituție și cerințele progresului socio-politic actual și de perspectivă. Familia largită trebuie raportată și evaluată astăzi la stat, la națiune. Or, din acest punct de vedere, acestea din urmă prezintă indubitabil avantaje. Tocmai în această ordine de idei reținem aprecierea că: „Una din instituțiile sociale băstinașe care a primit cea mai mare atenție în Africa de Est este familia largită ... desigur acest sistem are și avantaje și dezavantaje în raport cu dezvoltarea economică. Multe dintre instituțiile sociale și economice mai recente tind să amenințe sistemul familiei largite ... Noi încercăm în Kenya să transmitem statului și națiunii spiritul familiei extinse prin principiul responsabilității sociale mutuale”⁶.

³ Leonte Răutu, *Procesul revoluționar mondial — esență a progresului istoric*, în *Progresul istoric și contemporaneitatea*, București, Edit. politică, 1976, p. 178.

⁴ Julius Nyerere, *Unele aspecte ale eliberării*, „Revista Africa”, nr. 53, ianuarie 1976.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Tom Mboya, *Effects of modern institutions of people of East Africa*, în *Human adaptation in Tropical Africa*, edited by R. J. Otembo-East-African Publishing House, 1968.

Perpetuarea fără rezerve a instituției familiei lărgite nu este posibilă, în primul rând, din rațiuni de ordin economic. Dacă ea s-a justificat într-o economie de subzistență, cerințele ei devin „dăunătoare în contextul unei economii monetare moderne...”⁷.

După opinia cunoscutului etnolog al umanismului zambian — K. Kaunda — familia lărgită a oferit un cadru de organizare socio-politică ce nu poate fi pus la îndoială. „Sistemul familiei lărgite constituie un model de asigurare socială care are avantajul că urmează mai degrabă cadrul natural al relațiilor personale decât de a reprezenta răspunderea unei anumite instituții. El oferă, de asemenea, o întreagă bogăție de cunoștințe și experiențe pentru cei care au norocul de a face parte din el”⁸.

Desigur, și ca teoretician și ca om politic, președintele Kaunda nu îndeamnă la o menținere în trecut, la idilizarea societății tradiționale și a familiei lărgite. Dimpotrivă, ca vizionar profund asupra rosturilor și sensului evoluției, el recunoaște: „Faptul că (și spunem aceasta nu pentru a glorifica trecutul ei, mai degrabă pentru a încerca cu modestie să învățăm de la trecut, spre binele prezentului și viitorului) strămoșii noștri au putut să realizeze o societate în care organizarea socială și politică era riguroasă și eficientă ne obligă să analizăm modul în care ei au reușit să realizeze acest lucru”⁹.

În spiritul filozofiei Ujamaa (familia lărgită — n.n.s.) Nyerere consideră că familia tradițională trebuie să dăinuie peste veacuri fiindcă ea dă fiecărui individ siguranța de a aparține unei comunități clădite pe principii, relații și valori trainice. Tocmai de aceea, apreciază el, ea trebuie păstrată, conservată și în societatea-națiune. Socialismul, în concepția gânditorului tanzanian, este întemeiat pe familia extinsă africană. Această „familyhood” este „opusă capitalismului, care urmărește să construiască o societate fericită pe baza exploatarea omului de către om...”¹⁰. Teza constantă asupra căreia Nyerere revine cu regularitate este aceea că socialismul african modern s-a născut din moștenirea tradițională implicată și continuată în familia extinsă. Societatea africană de astăzi îi apare lui ca o extindere a familiei tradiționale¹¹. „Recunoașterea de către noi a familiei căreia îi aparținem trebuie extinsă pe mai departe — dincolo de trib, de comunitate, de națiune, sau chiar de continent — și de întreaga societate și omenire”¹².

Alți ideologi africani, având o atitudine cu mult mai critică față de familia lărgită nu neagă totuși virtuțile pozitive pe care aceasta le-a probat în epoca comunalistă a Africii.

b Formă de comunitate prenațională întâlnită și la alte popoare în fazele lor timpurii de organizare, *tribul* s-a impus, credem, în modul cel mai evident în Africa. Având una dintre cele mai vechi istorii în trecut și prelungindu-și existența în grade diferite, evident, și în prezent cuprinzând toate regiunile și zonele țărilor, generând o diversitate de graiuri locale, declanșând numeroase orientări religioase, determinând variate tendințe politice — organizarea tribală africană și-a pus pecetea pe întreaga evoluție socio-politică, juridică, etică, culturală și religioasă a acestor popoare.

Închis în satul, comuna și tribul lui, africanul s-a trezit în lumea contemporană în limitele unui orizont destul de îngust. Modul lui de viață, de trai, de comunicare, de instrucție și educație, modul lui de gândire a fost încorsetat de aceste cadre pe care timp de secole le-a socotit sacrosancte și ideale, atestate de tradiție, de nevoia de conviețuire, de cerințele dezvoltării. Tribul a constituit pentru aceste populații cadrul propice pentru a-și procura cele necesare supraviețuirii, pentru a se apăra. Membrii tribului și-au format un set de mentalități, de tradiții, de valori specifice, o cultură, o spiritualitate proprie etniei, tribului. Și, cum în fiecare țară africană numărul acestor triburi era destul de mare, s-a conturat, cum era de așteptat, un tablou destul de pestril de culturi și sisteme de culturi, de mentalități și concepții între care deși exista un liant pe mai multe coordonate — s-au născut totuși și tendințe de adversitate, de concurență. Delimitările teritoriale*, diferențele de limbă, pretențiile de influență în procesul puterii au îngreunat crearea unui climat de eforturi conjugate pentru prosperitate și unitate între toate categoriile de cetățeni, indiferent de regiune geografică, cultură, limbă, religie etc.

Aceste structuri, ele însele generatoare de alte substructuri și instituții, au avut de înfruntat șocul colonialismului.

⁷ *Op. cit.*, p. 146.

⁸ K. Kaunda, *Humanism in Zambia*. În: *After Mulungushi*, The economics of Zambian Humanism. East African Publishing House, 1969.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Julius K. Nyerere: *Ujamaa Essays on Socialism*. Dar Es Salaam, Oxford University Press, Nairobi, London, New York, 1968, p. 12.

¹¹ *Ibidem*.

* A se vedea: Reginald H. Freen and Ann Seidman, *Unity or Poverty?* Penguin African Library, 1968, p. 14.

În genere, impunându-i propriile structuri — capitaliste — puterile coloniale au reacționat la început cu răceală, iar mai târziu, cu ostilitate față de familia lărgită. Structurile capitaliste nu puteau să-și croiască drum și să devină eficiente în folosul colonialiștilor în și prin cadrele și modalitățile impuse de familia africană.

Planificarea economiei; specializarea în producție; banii ca mijloc de schimb și rezervă; cooperarea ca formă de organizare; disciplina unei societăți progresiv-industrială; conceptele moderne de proprietate și de stăpânire a pământului; folosirea stimulenților financiari ca mijloc de promovare a dezvoltării; asumarea de către stat a responsabilității pentru securitate socială și măsurile de bunăstare — principalele elemente promovate de structurile și instituțiile moderne după opinia unor doctrinari africani, au propus depășirea vechilor structuri tradiționale, comuniste. „Structurile economice și instituțiile politice favorabile puterii coloniale au impus milioane de dominați și mase de africani la tăcere. Masele s-au trezit dezrădăcinate și azvirlite în afara vechilor valori și credințe...”¹²

Același teoretician Mboya relevă atât aspectele pozitive ale tribalismului cît și pe cele, în general, negative. Deoarece „la acest stadiu al emancipării economice, în care tot mai mulți africani trec la economia bănească, ei trebuie să hotărască dacă să-și permită să fie complet dezrădăcinați de toate credințele trecutului. Or, ei consideră că nu ar fi înțelept deoarece această structură africană de interdependență în cadrul comunității, asigură ca fiecare om să știe că el are anumite răspunderi și obligații și că există anumite sancțiuni împotriva aceluia care nu-și îndeplinesc îndatoririle”¹³. Atît tribului cît și *clanului* îi este caracteristică generozitatea. Cetățenii au procedat greșit cînd au atacat fără rezerve organizarea tribală nedistingînd ceea ce are ea pozitiv. Chiar dacă africanii s-au născut în triburi, structuri și niveluri economice diferite, cu culturi și obiceiuri diferite, ei nu trebuie să devină sceptici în ceea ce privește posibilitatea de a construi o comunitate sau o națiune. Ideologul kenian privește familia lărgită, *clanul*, *tribul* drept trepte, momente istoric-necesare în procesul ce pregătește epoca statelor și națiunilor pe continentul african. Tribalismul îi apare lui, cu toată strădania puterilor coloniale și a misionarilor (care reprezentau tot fostele puteri coloniale — n.n.s.) de a extinde antagonismul tribal, un moment obiectiv în suita structurilor și instituțiilor africane¹⁴.

Pentru umanistul Kaunda problema tribalismului nu trebuie exagerată pentru că respectivă formă de organizare comunitară poate deveni un „cancer social”. El face o comparație între tribalism și bani, arătînd că și aceștia joacă un mare rol în viața socială, fiind un instrument al dezvoltării, dar care, în caz că se abuzează de ei, pot conduce la decăderea omului și la distrugerea societății¹⁵. „Eu privesc chestiunea tribalismului — afirmă K. Kaunda — în același mod ca pe oricare altă... drept un instrument al construirii națiunii. Să luăm, de exemplu, banii. Dacă vom folosi banii în scopuri murdare, raționează el mai departe, bani, pot deveni o murdărie, dacă-i vom folosi cu intenții bune, pentru dezvoltarea pămîntului în folosul omului, atunci ei sînt un bun prieten”¹⁶.

În același fel, un trib nu este deloc rău pur și simplu. „El oferă un fundament cultural. Ne oferă stabilitatea de care avem nevoie ca ființe umane: fiecare membru are un simț al apartenenței”¹⁷. Tot răul provine, după Kaunda, din momentul cînd oamenii sau oficialitățile gîndesc astfel: „Deoarece tu ești din acest trib, tu ești mai important decît alții. Fiindcă ești din acest trib, tu ești inferior față de alții din alte triburi”¹⁸. Cînd își fac locul astfel de aprecieri, chestiunea tribului devine periculoasă. Ea devine cu atît mai periculoasă astăzi, cînd, după eliberarea țării de sub dominația colonială, toți cetățenii trebuie să fie constructorii noii vieți, noii națiuni.

Filozofia economică, politică, juridică a umanismului propagat de K. Kaunda presupune o deschidere, o perspectivă nontribalistă, nonrasialistă. Filozofia umanistă formează „piatra de încercare a gîndirii și acțiunii în orice domeniu al eforturilor noastre”¹⁹.

¹² Idem, *The Challenge of Nationhood*, ... Heineman Education Book, 1972, p. 25.

¹³ Idem, *The Mass Movement*, în: *Nationalism in Asia and Africa*, Edited and Introduced by E. E. Kedourie, World University, Great Britain, 1971, p. 483.

¹⁴ *Op. cit.*, p. 486.

¹⁵ Henry S. Meebelo, *Main Currents of Zambian Humanist Thought*, Lusaka, Oxford University Press, 1973, p. 60.

¹⁶ *Op. cit.*, p. 60-61.

¹⁷ *Op. cit.*, p. 61.

¹⁸ Titus B. Mukula, *Kaunda's Guidelism*, TBM Publicity Enterprises Limited, Lusaka, 1970, p. 29.

De la orizontul tribal la orizontul național, de la cultura tribală la cea națională, iată sensul evoluției firești în mai toate statele independente ale Africii.

Față de organizarea tribală existentă, puterile coloniale au adoptat, în esență, o politică dublă. Pe de o parte, ele au fost interesate în a menține și chiar a spori fărâmițarea triburilor pentru ca prin difuzarea intereselor, prin intensificarea neînțelegerilor existente și încurajarea altora noi să poată guverna mai ușor. De aceea, antropologii, politologii consemnează că în perioada colonială se constată o lărgire a sistemului tribal pe orizontală, o augmentare a lui pe verticală, în sensul adâncirii contradicțiilor și confruntărilor chiar armate, așa cum a fost mișcarea Mau-Mau *, o sporire a contrapunerilor diferitelor culturi intertribale. Mai mult, fostele puteri colonizatoare au impus, în numeroase cazuri, o împărțire artificială a teritoriilor triburilor de unde a rezultat o discordie în plus între ele.

Concomitent, prin politica împinzirii țărilor africane cu misiuni religioase cărora, treptat-treptat, le-au asociat și competența pe linia învățămîntului, a sănătății, fostele puteri „civilizatoare” au urmărit, o politică de influență și supunere a populațiilor băștinașe, de învrăj-bire intertribală, de înăbușire a încercărilor de unitate, de solidaritate internațională. În toate țările, fără excepție, s-au urmărit o impunere și suprapunere a structurilor proprii peste cele tribale, tradiționale. În economie, comerț, finanțe mai evident, dar și în agricultură noile instituții nu se puteau ajusta pe structurile unuia sau unor triburi, ele cereau un spațiu de acțiune pe o scară mai largă, decât națională.

Fărâmițarea etnică, tribală reprezenta aci, ca și în alte zone ale lumii, o piedică, o îngrădire pentru raza de acțiune și pentru eficiența ca atare a instituțiilor în a căror răspîndire erau interesate puterile colonizatoare.

Cum observă același fin și profund exeget al instituțiilor africane, T. Mboya, aceste instituții moderne care au fost create în Africa de Est, înțelegînd prin ele metodele oficiale și neoficiale de organizare a comportamentului social, erau, în parte, împrumutate, în parte autohtone, iar altele inovații originale.

Noile instituții, impuse de colonialiști, erau nepopulare în țările africane, deoarece, cum observă numeroși africani, ele urmăreau sau conduceau la: a. măsuri de constrîngere în vederea reducerii influenței organizării tribale; b. folosirea tribului în impunerea deciziilor autorităților coloniale; c. reducerea gradului de participare a cetățeanului băștinaș la viața politică autohtonă. Prin urmare, organizarea tribală este îngrădită treptat-treptat în a-și exercita misiunea sa socială, politică în a-și manifesta virtuțile sale democratice.

Guvernarea străină a găsit deci o organizare social-politică ce devenea treptat improprie pentru evoluția respectivelor țări spre progres, dar puterile coloniale au impus o „corectare” a lor ținînd o altă finalitate, subordonată intereselor lor. De aici politica de exacerbare a diferențelor endogene de ordin tribal, etnic, cultural, religios. Sistemul politic african trebuia să se alinieze sistemului englez, francez, portughez sau italian. El trebuia să fie o prelungire a modelelor străine.

Atît teoreticienii africani înșiși, cît și africanologii sînt unanimi în a recunoaște caracterul colonialist al instituționalizării politice, economice, juridice moderne pe care a impus-o fiecare țară colonizatoare. „Sistemul politic modern a apărut deci de la început ca

* Mișcarea „Mau-Mau” a declanșat numeroase controverse și interpretări. A fost și este socotită de pe pozițiile istoriografiei și politologiei nemarxiste drept un mit, o formă a absurdității naționaliste dusă la extrem. În fond, mișcarea în cauză apărută în perioada anilor 1952—1953 în Kenya, în cadrul tribului Kikuyu și condusă de Jomo Kenyata s-a impus nu numai ca un eveniment istoric dar și ca un fenomen social-politic complex, subiect de cercetare deopotrivă pentru istorici, sociologi, politologi, antropologi. Mișcarea în cauză nu este o răfuială religioasă, cum o tratează unii doctrinari misionari, în speță europeni, nici o simplă contrapunere a religiilor tradiționale creștinismului ca formă a barbarismului și păgînismului. Ea este o formă de împotrivire masivă a maselor de africani, cu profunde note sociale, politice, ideologice față de exploatarea străină exercitată de colonialiști și nu este întimplător că ea a și apărut cînd popoarele africane erau cu toate antrenate în lupta de eliberare națională. Pentru o cunoaștere mai detaliată a mișcării analizate se pot consulta: T.F.C. Bewes, *Kikuyu Conflict: Mau Mau and the Christian Witness*, London, 1973; D. L. Barnett and Karari, *Mau Mau From Within*, London, 1966; L. J. Beecher, „Christian Counter Revolution to Mau Mau” in *Rhodesia and East Africa*, London, 1958; A. A. Mazrui, *Mau Mau in Two Dimensions*, Africa, Report, May 1967; C. G. Rosberg and J. Nottingham, *The Myth of „Mau Mau”: Nationalism in Kenya*, Nairobi, 1966.

o structură federală și toate evoluțiile ulterioare au fost influențate de această moștenire inevitabilă”¹⁹.

Aceste structuri promovate de apariția colonizatorilor centralizatori și structurile sociale tradiționale erau „crpite laolaltă pentru a forma colonii”²⁰.

Puterile colonialiste au urmărit să însoțească strădania de instituire a unei noi piramide structurale, de esență capitalistă, burgheză, cu aceea de restructurare într-un sens preconcepțat al vechilor structuri. Modalitățile au fost diferite. Aceasta s-a făcut fie prin politica unui ajutor financiar, prin investiții din partea țărilor colonizatoare, fie prin încurajarea dezvoltării structurilor care avantajau producătorii privați etc.

Hiatusul între vechile structuri și instituții și cele noi, străine, exogene se lărgeste mai mult, până la conflicte nebănuite în perioada luptei pentru eliberarea națională.

Forțele progresiste au subordonat lupta de eliberare socială, de clasă acestui fel de eliberare și descătușare colonială, de înlăturare a unui jug impus de străini.

În cadrul valului revoluționar, de eliberare ce a cuprins aceste mase eterogene în multe privințe, unite, totuși, prin acest scop urmărit de veacuri, a început să se formeze o conștiință și o ideologie care depășeau optica de trib. Lupta în cauză a îmbrăcat, în marea majoritate a cazurilor, o haină naționalistă, patriotică în acele condiții. Ea se recomandă ca o cerință de înlăturare a forțelor colonialiste, capitaliste, imperialiste, de legitimare a puterii naționale, autohtone. Cum se afirmă în lucrări de notorietate: „Naționalismul este canalul ideologic al luptei anticolonialiste și reprezintă o cerință a independenței naționale a popoarelor coloniale”²¹. De notat este că recunoscutul doctrinar african Kwame Nkrumah nu plătește tribut unei exagerări sau alteia. Deși „faza naționalistă este o treaptă necesară în lupta de eliberare”²², ea nu trebuie privită, în concepția autorului ghanez, ca „o soluție finală la problema ridicată de exploatarea economică și politică a poporului nostru”²³. Și aceasta deoarece „naționalismul este îngust în aplicarea lui”²⁴.

De asemenea, alți doctrinari apreciază că nu numai pentru Africa dar și pentru Asia, cu note specifice, desigur, caracteristica uneori esențială a mișcării și ideologiei naționaliste a fost adversitatea față de străini și față de foștii colonialiști: „Naționalismul în Africa și Asia este acum general acceptat, este o reacție împotriva dominației europene”²⁵.

Intrunind năzuințele și setea de libertate, hotărîrea și dăruirea în cucerirea libertății naționale, a independenței și suveranității, lupta de eliberare a fost un strigăt de revoltă și un gest de angajare, un indemn spre afirmare și un hotărît NU colonialismului. Naționalismul african în acea epocă, în acele momente avea, fără îndoială, și o notă de resentiment față de foștii stăpîni, care s-au autointitulat așa și s-au autoimpus. Analiza naționalismului de acest gen, prin comparație cu cel pe care l-au cunoscut alte regimuri ale lumii, inclusiv Europa, poate pune în evidență și anumite similitudini dar ea va releva, în același timp, numeroase particularități care tind să dea o cu totul altă identitate primului. Această situație care se prelungește în multe părți pînă în zilele noastre reconfirmă remarcă făcută la timpul său de Lenin care admitea că „... orice naționalism burghez al unei națiuni asuprite are un conținut general, democratic, care este îndreptat împotriva asupririi și tocmai acest conținut îl sprijinim noi în chip necondiționat”²⁶.

Se pare că, de multe ori, neînțelegînd sensul profund al acestor adevăruri reale, servind nota originală, particulară a orientărilor politice, ideologice africane, unii ideologi, chiar bine intenționați, cad pradă unor denumiri mai mult sau mai puțin echivoce, mai mult sau mai puțin implantate în realitatea care le-a dat naștere. De regulă, sintem tentați să taxăm anumite concepte prin simpla raportare la cele oarecum echivalente din limbajul și practica europeană.

Or, dacă, procedînd așa, vom apropia curentul naționalist african, mai ales din fazele timpurii ale luptei pentru eliberare, de cel european și cu atît mai mult de cel cunoscut în fazele de fascizare a unor țări, precum Germania, Italia, Spania, nu vom putea ajunge la niste concluzii drepte, legitime și operante.

¹⁹ Peter Worsley, *The Third World*, The University of Chicago Press, 1964, p. 210.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Axioms of Kwame Nkrumah*, Freedom Fighters Editions, Panaf Books, Ltd., 1967, p. 88.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Nationalism in Asia and Africa*, Edited and Introduced by Elis Kedauric, New American Library Inc., 1970, p. 1.

²⁶ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 25, București, Edit. politică, 1964, p. 298.

Numai dezvăluind esența lăuntrică a ideologiei pe care și-o asumă și o dezvoltă mișcarea națională, pusă în slujba eliberării acestor popoare de povara colonialismului, vom înțelege atât delimitările cit și substanțialele interferări ale opțiunilor socialiste cu cele așa-zis naționaliste. Așa stînd lucrurile, conchidem din nou împreună cu autorii citați mai sus că „... chiar dacă, în anumite momente și aspecte ale desfășurării sale, lupta pentru abolirea deplină a politicii imperialiste, colonialiste și neocolonialiste, pentru cucerirea sau apărarea independenței naționale îmbracă forma unei mișcări naționaliste, ea este în conținut, în esența sa o luptă progresistă, democratică, de aici și concluzia că numai prin dezvoltarea sa consecventă, prin atingerea obiectivelor menționate se pot asigura depășirea ideologiei naționaliste, promovarea unei politici de înțelegere și prietenie între popoare”²⁷.

Sigur, aceste instituții politice și guvernamentale trebuie să „dea naștere reacției dorite în rîndul poporului ... să-l convingă și să-l asigure că interesele, siguranța și bunăstarea sa se găsesc în statul-națiune și nu în trib sau rasă”²⁸. Pe doctrinarii africani îi interesează „nu numai efectul pe care îl pot avea instituțiile fizice, ci și ideile și conceptele implicate aici; precum și țelurile și sarcinile pe care ni le-am propus”²⁹. Îi interesează, în mod deosebit, „efectul pe care îl au aceste instituții asupra obiectivului ... principal în ceea ce privește guvernarea într-o regiune în curs de dezvoltare, mai precis, în ceea ce privește dezvoltarea și progresul care are loc în noile ... națiuni”³⁰.

Confruntarea vechilor instituții și structuri cu cele moderne capătă noi dimensiuni, odată cu procesul de apariție, afirmare și dezvoltare a statelor naționale, a națiunilor.

Statul african ca atare, cu toate particularitățile lui (inclusiv aceea că, spre deosebire de modul în care s-a petrecut aceasta în Europa, el precede apariției națiunii) apare ca o instituție deasupra organizării familiei lărgite, deasupra fărîmării tribale. Statul — ca formă de organizare politică presupune exercitarea influenței sale la scara întregii țări. El se afirmă ca forum cu prerogative, cu competențe și cu obligații față de toți cetățenii, indiferent de regiune, trib, district, sau de limbă, cultură, religie.

De aceea, statul apare de la început atât ca o instituție oarecare, străină intereselor unui grup, unei mentalități, individului ca atare cit și ca o instituție imparțială și de aceea de preferat. Oricum, generațiilor mai viștice, trăite de cînd se știu în cadrul vechilor structuri, statul le apare, cum ar zice Thomas Hobbes, ca un Leviathan.

Dimpotrivă, generațiile participante efectiv la lupta de eliberare națională, la opera de decolonizare, de autohtonizare, de construire a unor societăți necapitaliste, antiimperialiste, anticolonialiste manifestă nu numai receptivitate, dar și o intervenție efectivă pentru afirmarea și consolidarea statului. Ele văd în stat mijlocul legitim prin autoritate de a asigura dezvoltarea liberă, independentă și suverană a acestor popoare.

Sigur, ca față de orice structură sau instituție nouă, și față de stat, reacțiile au fost diferite. Nu au lipsit nici cele sceptice sau nihiliste, dar nici cele mitizatoare, fetizizante. I s-a cerut acestei instituții — ea însăși încă neconsolidată — să rezolve într-un termen extrem de scurt probleme politice, sociale, culturale, de învățămînt a căror soluționare va solicita încă decenii de acum înainte. Și aceasta nu fiindcă statelor naționale le-ar lipsi hotărîrea, dăruirea și patriotismul, ci, fiindcă ele nu pot sări peste etape, nu pot depăși dintr-o dată dificultățile economice, conservatorismul vechilor structuri, mentalitățile și concepțiile conservatoare.

Este adevărat că o parte însemnată a ideologilor africani înțeleg mai mult sau mai puțin exact rosturile și posibilitățile statelor, chiar în perioadele imediat postcoloniale, misiunea lor economică, socială, educativă. Același Mboya avea să observe, la vremea respectivă, că: „Statul are obligația să asigure posibilități reale tuturor cetățenilor săi, să înlăture exploatarea și discriminarea și să pună la dispoziție toate serviciile necesare învățămîntului, îngrijirii medicale și securității sociale”³¹. Sesizînd legătura indisolubilă dintre stat și națiune și, în același timp, întrepătrunderea: stat-națiune, stat-națiune și individ, el sublinia: „Bazîndu-se pe acest fundal, socialismul african cere ca membrii statului modern să participe de bună voie și fără reținere la dezvoltarea națiunii. Societatea va răsplăti, în schimb, aceste eforturi și, în același timp, va lua măsuri împotriva acelor care refuză să participe la eforturile națiunii pentru înflorire”³².

²⁷ *Op. cit.*, p. 303.

²⁸ T. Mboya, *Op. cit.*, p. 145.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

Reconstrucția socială africană — care, în mod firesc, are în centrul ei statul național și națiunea, trebuie să ducă, și practic a dus, la anumite evenimente pe plan economic, la ameliorarea situației cetățeanului într-un „Imperiu al subdezvoltării” dar, cum se recunoaște chiar în unele lucrări africane de referință, în aceste tinere state și națiuni „... eliberarea de sărăcie, îmbunătățirea condițiilor economice și sociale etc., depind de apariția unei noi economii industriale în locul vechii economii coloniale; deoarece sărăcia este redusă progresiv numai pe măsură ce crește productivitatea și progresează industrializarea, iar o parte din surplusul ei poate fi pusă la dispoziția poporului sub formă de salarii mai mari, condiții de locuit mai bune și condiții sociale, în general, ambiante”³³.

După convingerea recunoscutului teoretician ghanez, K. Nkrumah, statul ca atare trebuie să-și concentreze întreaga atenție asupra activității economice și aceasta: „Deoarece colonialismul a împiedicat apariția unei clase capitaliste locale puternice, deoarece producția pentru profitul privat se bazează pe exploatare și deoarece națiunile mai puțin dezvoltate necesită un ritm mai puțin ridicat de creștere economică, guvernul este obligat să joace rolul de antreprenor principal în punerea bazei avansării naționale economice și sociale”³⁴. Nkrumah, analizând situația concretă din Ghana, dar cunoscând și situația din alte țări, avertizează asupra faptului că statul trebuie să lupte împotriva transformării sale într-o instituție birocratică.

Fiind adeptul schimbărilor structural-instituționale, precizând că trebuie să fie mereu pregătiți pentru schimbare, el atrage atenția că aceste schimbări trebuie să-și atingă scopul și să nu compromită principiile acceptate. Trebuie să ne educăm cunoștințele și atitudinile în vederea unei „adaptări continue, fără a pierde vreodată din vedere principiul și obiectivul nostru social exprimat”³⁵.

Atît statul cît și națiunea africană presupun o interferare a intereselor și obligațiilor lor cu cele ale altor structuri și chiar indivizi. În acest sens, reținem constatarea că: „Responsabilitatea socială mutuală este o lărgire a spiritului de familie african asupra națiunii, cu speranța că în final același spirit va putea fi extins asupra unor sfere din ce în ce mai largi. El implică o responsabilitate mutuală în cadrul societății și al membrilor ei, în sensul că aceștia fac totul unul pentru altul cu deplină știință și înțelegere referitoare la faptul că odată cu perspectivele societății membrii ei prosperă iar societatea nu poate prospera fără deplina prosperare a membrilor ei”³⁶.

Înscriindu-se în cadrele largi și în spiritul general al procesului revoluționar mondial, constituind o parte a acestuia în tendința lui spre universalizare, experimental african, larg în suprafață și extrem de bogat în semnificații, se prezintă ca o completare firească, imediată și fructuoasă a acestuia.

Derularea procesului african pe linia progresului, expresie a unității într-o nebanuită diversitate, confirmă pe deplin aprecierea președintelui României socialiste că aceste țări independente: „se ridică cu hotărîre împotriva politicii imperialiste, a colonialismului și neocolonialismului, pentru dreptul de a-și folosi în interes propriu bogățiile naționale și a-și hotărî destinele fără nici un amestec din afară”³⁷.

Progresul societății se prezintă astăzi ca un rezultat al cerinței istorice, obiectiv determinat — direct sau indirect — la care concură toate structurile socio-politice progresiste — revoluționare.

Viața atestă aprecierea fundamentată în Programul P.C.R. după care: epoca de trecere a omenirii de la capitalism, este „epoca lichidării dominației imperialiste, colonialiste și neocolonialiste, a așezării relațiilor dintre state și națiuni pe principii noi, de egalitate și respect al independenței și suveranității naționale”³⁸.

³³ *Some Essential Features of Nkrumahism* by Editors of The Spars (Accra), London Panaf, 1970, p. 52.

³⁴ Kwame Nkrumah: *Africa Must Unite*, p. 119.

³⁵ *Op. cit.*, p. 129.

³⁶ T. MBOYA: *Op. cit.*, p. 145.

³⁷ Nicolae Ceaușescu *Expunere la Marea Adunare Națională cu privire la măreșele realizări ale poporului român în cincinalul 1971—1975 și la politica externă a României pusă în slujba păcii și colaborării internaționale*, București, Edit. politică, 18 decembrie 1975, p. 13.

³⁸ Programul P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism. În: *Congresul al XI-lea al P.C.R.*, București, Edit. politică, 1975, p. 614.